

Witold Gombrowicz. *De beheksten*. Vertaald door Paul Beers. Athenaeum - Polak & Van Genneep

Een middeleeuws kasteel, een onschuldige maagd, een nobele held en een demonische schurk - wanneer deze combinatie zich voordoet, kan men er zeker van zijn met een *Gothic novel* van doen te hebben. Het genre ontstond aan het eind van de achttiende eeuw in Engeland, met romans als *The castle of Otranto*, *The mysteries of Udolpho* en *The monk*. Van de Verlichting is in deze boeken niet veel meer te merken; voor de lof van rede en nut is een troebele fascinatie voor de irrationele diepten van het bestaan in de plaats gekomen. In de *Gothic novel* heerst - in al dan niet bovennatuurlijke vorm - het kwaad, waarmee de lezer zich een boek lang griezelend mag vermaken.

Dat Witold Gombrowicz zich tot dit genre aangetrokken heeft gevoeld, hoeft niemand te verbazen; een vergelijkbare fascinatie kan in zijn literaire werk worden aangetroffen. Hij schreef zelfs ooit een *Gothic novel*, maar het heeft dertig jaar geduurd voordat het publiek hiervan op de hoogte werd gebracht. De beheksten verscheen in 1939 onder het pseudoniem Z. Niewieski als feuilleton in twee Poolse kranten, om vervolgens te verdwijnen in de vergetelheid. En daaruit werd de roman pas in 1969 weer te voorschijn gehaald, in het biografisch overzicht dat Gombrowicz zelf samenstelde voor het aan hem gewijde *Cahier de l'Herne*.

Een Poolse editie kwam in 1973 uit bij Kultura in Parijs, een Franse vertaling volgde in 1977, en de Nederlandse vertaling (van Paul Beers) werd in 1981 als feuilleton gepubliceerd in *de Volkskrant*. Die vertaling is nu ook in boekvorm verschenen - met het laatste hoofdstuk dat in de Franse vertaling van 1977 en in het feuilleton van 1981 nog ontbrak. Toen eindigde de roman op wat nu bladzijde 309 is geworden, zonder dat alle raadsels in het verhaal bevredigend waren opgelost. In de tussentijd zijn de laatste bladzijden met de ontknoping kennelijk alsnog opgedoken. Hoe en waarom blijft echter onduidelijk, want Paul Beers heeft wel - zoals gebruikelijk - voor een aantrekkelijke vertaling gezorgd, maar hij heeft een nawoord (waarin dit soort literair-historische kwesties had kunnen worden uitgelegd) helaas achterwege gelaten.

Nu is Gombrowicz niet een schrijver die je in de eerste plaats leest om de ontknoping; ook zonder de laatste tien bladzijden is *De beheksten* de moeite waard. Dat maakt de vraag des te urgenter waarom Gombrowicz nooit eerder de aandacht op deze roman heeft gevestigd. Zou hij hem zijn vergeten? Dat lijkt bij een zo zelfbewust auteur niet erg waarschijnlijk. Misschien heeft hij tijdens zijn Argentijnse jaren niet over de tekst kunnen beschikken en verklaart dat de omissie.

Maar het kan natuurlijk ook dat Gombrowicz zijn feuilleton eenvoudigweg niet goed genoeg vond. Te veel een gelegenhedswerk, te zeer gebonden aan de conventies van het genre, te weinig eigen. Vergeleken met *Ferdydurke* of *De pornografie* doet *De beheksten* bijna „gewoon” aan, terwijl de tekst wordt ontsierd door een enkele wat al te obligate passage. Bijvoorbeeld: „toen zij alleen achterbleef, toen de stilte, de melancholie en de verlatenheid van alle kanten kwamen opzetten, door elke kier, elk gat binnenstroomden, toen kwamen de gebeurtenissen waarin zij verwickeld was

geraakt in een somber, dreigend en angstaanjagend licht te staan, en het meisje kreeg het bange voor gevoel dat zij zich op een helling bevond die haar onmerkbaar, stap voor stap, naar de ondergang zou voeren".

Aan de andere kant mag niet uit het oog worden verloren dat *De beheksten* een krachtig element van parodie in zich draagt - net als trouwens alle andere romans die Gombrowicz heeft geschreven. In de *Gesprekken* met Dominique de Roux wordt *Ferdydurke* aangeduid als „een parodie op de filosofische vertelling in de trant van Voltaire", *De pornografie* zou gemodelleerd zijn naar „de goedmoedige 'poolse boerenroman'" en *Kosmos* noemt Gombrowicz „min of meer een detectiveroman". Door van traditionele vormen gebruik te maken, hoopte hij zijn „nieuwe" inhoud voor de lezer acceptabeler te maken. „De actueelste smokkelwaar vervoeren in boerenkarren (...), dat spreekt me aan!"

In *De beheksten* zit misschien wat minder van dergelijke smokkelwaar dan in het andere werk, maar toch nog altijd meer dan genoeg om ook van deze parodie op een *Gothic novel* een typisch Gombrowicz-boek te maken, met alle charme van dien. Zo neemt het bovennatuurlijke in deze roman de ietwat lachwekkende vorm aan van een bewegende handdoek, die in de Oude Keuken van het kasteel Myslocz afgrijzen en waanzin verspreidt. Zeer karakteristiek is ook het liefdadigheidsbal voor kelners en andere bedienden, waar de beide hoofdpersonen, Maja en Walczak, hun „verloving" bekend maken, nadat zij eerst de portefeuille van iemand uit hun gezelschap hebben ontvreemd. Een paar hoofdstukken later is Walczak in de weer met het doodknippen van vliegen die op een lijnstrook zijn vastgeraakt. Aan zulke details, die even grotesk zijn als banaal, herkent men de meester.

Het meest doorslaggevend is echter de overeenkomst in thematiek. Wie met Gombrowicz' overige werk vertrouwd is, zal in *De beheksten* het nodige herkennen. Te beginnen met de onweerstaanbare fascinatie voor het lagere, het vulgaire en het afstotende die aan de liefde van Maja voor Walczak ten grondslag ligt. Beiden zijn, zoals dat heet, voor elkaar geschapen, maar het duurt even voordat ze zich dat zelf volledig hebben gerealiseerd; aanvankelijk is er alleen een verontrustende gelijkenis die hen aan elkaar bindt. Wat zich tussen hen afspeelt doet denken aan de overeenkomst in *De pornografie* tussen Karol en Henja, inclusief een „misdadige medeplichtigheid". Op dit punt lijkt het feuilleton welhaast een voorstudie van de latere roman.

Met *De pornografie* is *De beheksten* bovendien de meest typisch Poolse roman die Gombrowicz heeft geschreven. Wat de gelijkenis tussen Maja en Walczak zo verontrustend maakt, is immers dat zij tot de verarmde landadel behoort en hij maar een gewone tennistrainer is. Tot het hart van de thematiek behoort het verval van de Poolse adel, die zich zoals Maja's moeder gedwongen ziet het familielandgoed als pension te exploiteren of die zoals prins Holszanski is weggezonden in waanzin. Van een andere aard is de decadentie die heerst in de demi-mondaine kringen waarmee Maja in Warschau kennismakt. Maar beide vullen elkaar ook aan en illustreren Gombrowicz' overtuiging dat een beschaving ten slotte aan haar eigen „rijpheid" te gronde gaat en alleen nog door een niet van gevaar ontblote besmetting met het „onrijpe,, kan worden gered.

In *De beheksten* is deze thematiek (die gelet op Gombrowicz' eigen adellijke

afkomst een onmiskenbaar autobiografische achtergrond heeft) op soepele wijze ver-
vlochten met een traditioneel griezelverhaal, compleet met spoken, „behekste”
personages, een spiritistische scéance en een verstandige helderziende die uiteindelijk
bijna alle raadsels weet op te lossen. Hem wordt ook de moraal van het verhaal in de
mond gelegd, die er op neerkomt dat in deze wereld „vol onhelderheid en raadselen,
schemering en troebelheid, vreemdheid en dwaling” slechts „een onwankelbare
waarheid” bestaat en dat is: „de waarheid van het karakter”.

Het klinkt een beetje braaf en weinig verrassend, maar wie Gombrowicz'
Dagboek heeft gelezen weet dat uitgerekend deze moraal de preoccupatie van zijn
leven is geweest. De oplossing die in *De beheksten* wordt verschaft kan dan ook niet
anders dan een schijnoplossing zijn, of beter gezegd: een tegemoetkoming aan de
eisen van het „gothische” genre. Later zou Gombrowicz schrijven: „Ernstige
literatuur is er niet om het leven te verlichten, maar om het te verzwaren”. Daaruit
zou je kunnen afleiden dat *De beheksten* dus niet tot de ernstige literatuur mag worden
gerekend en in dat geval is Gombrowicz alleen maar consequent geweest door zijn
Gothic novel dertig jaar lang te negeren. Gelukkig bestaat er voor de lezer, die ook
zonder „ernst” aan *De beheksten* veel plezier kan beleven, geen dwingende reden om
hierin zijn voorbeeld te volgen.

(*de Volkskrant*, 23-11-1990)